

ЗОРИЦА НЕСТОРОВИЋ

СТО КЊИГА АНТОЛОГИЈСКЕ ЕДИЦИЈЕ
„ДЕСЕТ ВЕКОВА СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ”:
ТРАЈАЊЕ У ДУХУ НАЈВИШИХ ВРЕДНОСТИ
СРПСКЕ НАУКЕ И КУЛТУРЕ

Приказујући вечерас Десето коло Антологијске едиције *Десет векова српске књижевности* Издавачког центра Матице српске, не представљамо само десет књига које га чине, већ истовремено обележавамо и тренутак прворазредног значаја у нашој култури и науци. Из перспективе чињенице да је пред нама ново коло ове знамените едиције – започете као пројекат националног значаја у Издавачком центру Матице српске – вечерас сагледавамо и развој једног у напорима постојаног, у приступу и реализацији одговорног а према резултатима фундаменталног пројекта. Посведочавамо оно што у нашим временима подела и промена стоји насупрот те сталне несталности јер је обележено трајањем у духу највиших вредности српске науке и културе. Заслуге за то припадају главном и одговорном уреднику ове едиције, академику Миру Вуксановићу, затим свим уредницима, као и приређивачима који су током протеклих десет година учествовали у приређивању ових сто књига које су пред нама.

Аутентичност овог трајања посведочава „Додатак” штампан на крају сваке од сто књига ове едиције, у којем се поред хронологије установљавања овог пројекта наводе и „Концепцијска и уређивачка начела” и списак књига и писаца у Првој серији и првом делу Друге серије. На тај начин подржан је управо феномен трајања који сваког читаоца суочава са основним постулатима ове едиције, њеним утемељењем и уводи у свет како свих оних читалаца који су пре њега у својим рукама, баш као и он сада, имали неку од књига са списка, тако и оних који ће у времену које је пред

ним поделити искуство припадности друштву читалаца ове едиције. Ово заједништво у читању, у духу, у свести о значају овакве едиције превазилази партикуларност читалачког чина појединца. Самим читањем једне од књига не завршава се припадност тој заједници, напротив – оно тек почиње.

У разумевању значаја ове едиције полазимо управо од читалаца. Јер, како запажају истраживачи феномена антологичарског рада, питање о читаоцу заправо отвара фундаментално питање – питање о природи саме едиције, њеном устројству и структури. Њени основни домети проистичу управо из њене структуре која је, према нашем мишљењу, израсла на дијалектичком укрштају. У њој су укрштени (1) дијахронијско и синхронијско начело, (2) „традиција и индивидуални таленат”, (3) писци канона и класици српске књижевности, (4) традиција тумачења и нови интерпретативни увиди и (5) оно што одређени писци и феномени за нас представљају и оно што ми о њима знамо. На томе укрштају израста неколико значајних аспеката обликовања ове антологијске едиције – естетички, образовни, културолошки, филолошки... који су иначе, како примећују проучаваоци структуре неке антологије, својствени свим успешно успостављеним антологијама. Када је у питању Антологијска едиција *Десет векова српске књижевности*, сви они посматрани заједно посведочавају њен национални значај.

Први наведени укрштај најшире је постављен јер се из њега изводи *принцип развојности*, па се тако у оквиру ове едиције представљају појаве, дела и аутори који припадају – послужимо се дефиницијом проф. др Јована Деретића¹ – средњовековној, народној и нововековној као трима макроформацијама, и дубровачкој као граничној формацији, које се могу издвојити у развоју српске књижевности. У сваком колу у својеврсној јукстапозицији² постоје репрезентативни примери наведених формација, чиме се српска књижевност посведочава у целокупности свога развоја. Истовремено се освешћују и континуални и дисконтинуални аспекти њеног развоја и то како у уметничком, тако и у културолошком, историјском и – што је од посебне важности – језичком домену.

Из овог укрштаја проистичу и наредни, јер одабир појава, дела и писаца који ће се наћи између корица књига ове едиције уважава

¹ О томе више у: Јован Деретић, *Пути српске књижевности*, СКЗ, Београд 1996, Јован Деретић, *Поетика српске књижевности*, „Филип Вишњић”, Београд 1997. и Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, Просвета, Београд 2002.

² О јукстапозицији као о обележју структуре неке антологије више у: Martha Banta, *Why Use Anthologies? or One Small Candle Alight in a Naughty World*, *American Literature*, Vol. 65, No. 2 (Jun., 1993), p. 332.

напоредност „традиције и индивидуалног талента”. Истовремено, ова напоредност освешћује да са протоком времена настаје суштинска разлика између прошлости и садашњости у погледу сазнања и представе које је о некој појави, делу или писцу имало време њиховог постојања и онога које баштини наше време. Односно, како би то рекао Т. С. Елиот, „разлика између садашњости и прошлости састоји се у томе што свесна садашњост представља свест о прошлости у мери и на начин на који прошлост никада не може да се покаже да је свесна себе. Неко је рекао: ’Мртви писци су далеко од нас зато што знамо много више него што су они знали.’ Тачно тако, али су они сами оно што ми знамо о њима.”³ Овом едицијом се осветљавају бројне појаве, дела и аутори на начин који показује потребу превладавања наших стереотипа о њима, односно потребу да наша мисао о њима уважи и оно што наше време о њима зна, а не само оно што они за нас представљају. Отуда се у овој едицији, баш према принципима успешне антологије⁴, у непосредну близину доводе и проматрају појаве, дела и аутори који (не) припадају канону српске књижевности, или који припадају ономе што би се могло назвати новим канонем српске књижевности. Она је – опет према принципима одговорно устројене антологије⁵ – прављена са свешћу да укаже како на оне који су у фокусу, тако и на оне који су у сенци јер она посматра слику развоја и вредности српске књижевности у њеној целини и осетљива је за све валере који ту целину чине живописном, разуђеном, разноликом. Нису сви овде приказани писци класици српске литературе, али су сви класици природно неизоставни део канона српске књижевности. Док се писци канона појављују унутар темпоралности која показује њихову вредност за развој српске књижевности, дотле класици постоје изван сваке темпоралности, као савременици свих доба. Иначе, дијалектички приступ проблему темпоралности⁶, као један од кључних постулата сваке антологије, потврђен је и у овој едицији.

Посебно место припада начину приређивања. Он је најчешће утемељен у књижевноисториографском писању као аксиолошком. Иза овако постављеног начина приређивања стоји установљавање система вредности унутар којег се стари, већ постојећи систем вредности каткад потврђује, каткад ревидира.⁷ Ово је могуће услед

³ Т. С. Елиот, „Традиција и индивидуални таленат”, *Избрани текстови*, прев. Милица Михаиловић, Нолит, Београд 1963, 36–37.

⁴ М. Vanta, нав. дело, 332.

⁵ Исто.

⁶ Исто, 332–333.

⁷ Jean Starobinski, *The Meaning of Literary History*, *New Literary History*, Vol. 7, No. 1, *Critical Challenges: The Bellagio Symposium* (Autumn, 1975), p. 84.

чињенице да се појаве, дела и аутори у овој едицији најчешће проматрају како из актуелног тренутка у којем се одвија књижевно-историјско истраживање, тако и из угла времена унутар којег су проматрани феномени постојали. Управо је ова двопланост посматрања појава, дела и аутора у овој антологијској едицији врло ефектно постигнута каткад у предговорима приређивача, а свакако у исцрпним хронологијама о животу и раду аутора чије је дело приређено. Веома је важно што се у овој антологији приређују и дела писаца који су наши савременици јер се тиме полаже основ за њихову контекстуализацију у развоју српске књижевности, препознаје њихов значај и освешћује њихово место како у савременим токовима ове уметности, тако и у будућој књижевној историји којој ће припадати.⁸

У књизи 19 Антологијске едиције *Десет векова српске књижевности* Издавачког центра Матице српске проф. емеритус др Марија Клеут представила је место које у развоју српске књижевности имају Александар Пишчевић (1764–1820) и Сава Текелија (1761–1842), док је Радмила Гикић Петровић осветлила дело Анке Обреновић (1821–1868). Већ сам избор наведених аутора указује на неке од постулата ове едиције које смо напред назначили, односно да је она осетљива за све валере развоја националне књижевности. Јер, представљајући дело Александра Пишчевића, сина чувеног Симеона Пишчевића, чији су мемоари инспирисали Милоша Црњанског, осветљавају се – индиректно али истовремено – и дело његовог оца и дело оног који је њиме био надахнут. С друге стране, представљањем дела Анке Обреновић едиција приказује и улогу женских писаца у развоју српске литературе, осветљујући корене ове њене, у светлу нових књижевноисториографских принципа, посебне развојне линије. Заједнички именитељ пак овако устројеној књизи почива – према нашем мишљењу – изван сваке индивидуалности наведених аутора, односно на значају који аутобиографско-мемоарска литература има у развоју српске књижевности друге половине XVIII и прве половине XIX века. Јер – на том обзорју промотрена – овде објављена дела показују један круг овог типа прозе по чијим највишим донетима, како истраживачи примећују, српска књижевност стоји *al pari* са европском литературом свога времена. Можемо чак рећи и то да како је наш романтизам препознатљив по свом лирском и драмском песништву, а реализам по својим приповеткама, тако је период друге половине XVIII и прве половине XIX века у нашој књижевности препознатљив управо по аутобиографско-мемоарској прози.

⁸ Уп: J. Starobinski, нав. дело, 83.

Мој живої (1764–1805) Александра Пишчевића, *Дневник* (1795–1797) и *Грађа или материјал за описаније живоїа моџа Саве Текелије*, *Дневник који важнија њриклученија Ане Јеф. Обреновића садржава њој самој најписан у Београду љодине 1836.* и *Писма Анке Обреновић*, приређивачи у својим предговорима осветљавају имајући на уму позицију аутобиографског субјекта и посебно истражујући однос између оног ја које приповеда и оног ја о коме се приповеда, односно *наративноџ* и *еџзистџеницијалноџ* ја. Ту се – као додирне тачке – појављују неколике особине ових аутора јер се однос МИ–ДРУГИ, тематизован у приповедању сваког од њих, сагледава у контексту односа троје занимљивих протагониста једног историјског времена. Однос њиховог приватног и јавног бића у светлу ангажмана који имају у друштву, породичног идентитета, односа према државничком и војничком позиву, културолошким обрасцима западне и источне Европе, тема путовања као чина културе првог реда, темељна за време наше просвећености... све то чини ова дела занимљивим не само љубитељима књижевности већ и заљубљеницима у историју српске културе. Јер, пред нама су дела једног аутора какав је Александар Пишчевић, који за себе каже да је „први из породице Пишчевић који се може назвати Русом” (64)⁹, затим оснивача задужбине Текелијанум који је као противник Вука Стефановића Караџића – како Марија Клеут наводи – „губитнички учествовао у јавном животу” и цитира врло илустративан став Вељка Петровића о трагичком усуду Саве Текелије: „То је трагедија човека који је био испред свога времена до половине свога века, а после иза свога времена” (69), и Анке Обреновић, чије се дневник писан од 1836. до 1838. може сматрати – како истиче Радмила Гикић – првенцем у женској дневничкој литератури, дневник који на посебан начин осветљава време сукоба Милоша и Јеврема Обреновића, односно њеног стрица и њеног оца, дневник који на додатној занимљивости добија уколико се има у виду да га је у својој младости писала сестра од стрица кнеза Михајла Обреновића која је чинила све да кнез Михајло ожени њену кћер Катарину, што је било противно црквеним и грађанским нормама као родоскрнављење. Приређивач бележи да је у атентату на кнеза Михаила 29. маја 1868. године поред Михаила погинула и његова сестра Анка.

У књизи 23 Антологијске едиције *Десет љекова срџске књижевности* Издавачког центра Матице српске приређени су опуси

⁹ Напомена: сви наводи дају се према издању *Александар Пишчевић. Сава Текелија* (прир. Марија Клеут), *Анка Обреновић* (прир. Радмила Гикић Петровић), Антологијска едиција *Десет љекова срџске књижевности*, књ. 19, Издавачки центар Матице српске, Нови Сад 2019, са бројем странице на којој се наведени део налази у загради на крају навода.

тројице аутора који су обележили развој српске књижевности у првој половини XIX века: Павла Соларића (1779–1821), Јована Дошеновића (1781–1813) и Јована Пачића (1771–1849). Иако су до сада објављивани избори различите природе и обима из њиховог песништва као примарне области њиховог рада, читалац захваљујући овој књизи на једном месту добија целовит и исцрпан увид у основне области њиховог уметничког, преводачког, теоријског, филолошког и научног интересовања. Павле Соларић је представљен избором из песништва, огледима који прате песникове преводе, аутобиографском прозом, књижевноисторијским огледима и чланцима и избором из кореспонденције, а Јован Дошеновић и Јован Пачић преваходно избором из њиховог песништва.

Наведени избори показују да се приређивач проф. др Душан Иванић – на трагу својих ранијих проучавања како овог периода у развоју српске књижевности, тако и опуса изабраних аутора – руководио *начелом репрезентативности* изабраних дела за рад наведених аутора посматран у његовој свеукупности. У том смислу *начело репрезентативности* преовлађује над *начелом специфичности*, што је потпуно у складу са основним циљевима едиције.

С друге стране посматрано, управо је ово *начело репрезентативности* указало на значај повезивања баш ове тројице аутора у једну књигу. Јер, оно је врло успешно разоткрило она тежишта на којима почива њихова блискост: (1) фигура Доситеја Обрадовића, (2) „тршћанска песничка школа”, (3) утицај италијанске, али и немачке и руске књижевности (4) структура песничког језика, (5) аутореферентност, (6) проблеми метрике и (7) разматрање значајних питања српског језика. Наведене тачке додира њихових поетика и ангажмана – чак и када се према њима односе на другачији начин – својеврсни су заједнички именоватељ њиховог значаја за развој српске литературе. Захваљујући овој књизи читалац наведене ауторе може да посматра напоре унутар једне овако претпостављене целине, из чега проистиче да се разлике њихових личних судбина и улоге у развоју српске литературе у првој половини XIX века повлаче у други план пред сличностима, од којих су неке већ посведочене у традицији тумачења њиховог дела и/или у постојећим књижевноисторијским истраживањима и синтезама, а неке се – што је од посебног значаја – тек сада могу спознати и даље тумачити.

У књизи 39 Антологијске едиције *Десет векова српске књижевности* Издавачког центра Матице српске представљени су приповедачки опуси двојице кључних представника српског реализма – Милована Глишић (1847–1908) и Радоја Домановића (1873–1908). Приређивач, проф. др Горан Максимовић, који је вишеструко потврђен као тумач наше реалистичке прозе, осмислио је

класичне изборе њиховог рада на приповеци тако да ће читаоци на једном месту имати кључне радове ове двојице српских реалиста. Но, поред тога што припадају једној поетици и остварују се у једном жанру, ова двојица аутора имају извесне тачке додира које пресенчавају њихове сусрете у литератури. То је заправо откривање извесне животне сродности. Њу посведочава сећање Радоја Домановића на преминулог Милована Глишића али и неколико других аутора, сећање које приређивач Максимовић наводи на крају хронологије живота и рада Радоја Домановића, а које као да наговештава и смрт самог писца која је наступила у 36. години од туберкулозе у потпуном сиромаштву и у, како то обично бива, усамљености. Књижевно дело Милована Глишића, као утемељивача српске реалистичке приповетке и фолклорног типа реализма у нашој књижевности, приређивач тумачи у врло развијеном предговору, који представља допринос разумевању поетичких исходишта Глишићевог дела у целини. Домановићев рад на сатири анализиран је у контексту развоја ове врсте у српској литератури, али и у самом пишем опусу. Од посебне важности је што је приређивач анализом појединачних приповедака пратио стваралачке проседе, композиционо устројство приповедака и елементе приповедачке структуре (лик, радња и њен заплет, типови заплета, приповедачке стратегије, елементи комике и гротеске, документаристички аспекти, аутокоментари приповедача...). Код обојице приповедача установљава се ванвремена димензија која је утемељена у антрополошким општостима и која им прибавља непрестану актуелност.

Све три представљене књиге композицијски су устројене према правилима едиције у којој се објављују. За сваког од наведених писаца је (1) урађен предговор информативног и синтетичког карактера, (2) дата исцрпна хронологија живота и рада која сликовито представља кретање њихових појединачних судбина, (3) састављен исцрпан речник мање познатих речи и имена који је од помоћи за разумевање и тумачење изабраних дела, (4) дата селективна библиографија која је важна помоћ за даља истраживања, (5) детаљно предочени принципи приређивања и (6) урађен избор из студија које су им у досадашњој традицији тумачења посвећене. Савременом читаоцу се тако умногоме олакшава разумевање сваког појединачног аутора и омогућава да стекне ваљан увид у релевантне аспекте њиховог живота и рада. Све ово је – по нашем осећању – и више од подстицаја да се друштво читалаца Антологијске едиције *Десет векова српске књижевности* непрестано увећава.*

* Реч на промоцији Десетог кола Антологијске едиције *Десет векова српске књижевности* Издавачког центра Матице српске, у Коларчевој задужбини, у Београду, 9. маја 2019. године.